

No2 | 2024

EUSYP Think Tank
"STRATEGIES AND POLICIES ON YOUTH IN THE EU"

WORKING PAPER

Η ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ ΣΗΜΕΡΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ
ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ

ΜΠΟΤΣΑ ΕΛΕΝΗ

EUSYP Think Tank

STRATEGIES AND POLICIES ON YOUTH IN THE EU

**Η Ελλάδα του σήμερα: κοινωνικές διακρίσεις και
ανισότητες στην εκπαίδευση των νέων**

Μπότσα Ελένη

**All rights reserved. No part of this paper may be reproduced in any
form without permission from the author**

**This publication reflects the views only of the authors, and the EUSYP
Think Tank cannot be held responsible for any use which may be made
of the information contained therein.**

Περίληψη:

Οι κοινωνικές διακρίσεις και οι ανισότητες έχουν δυνατές ρίζες στην Ελλάδα, είναι δηλαδή ένα δεδομένο που αφορά πολλούς τομείς της χώρας, τόσο της σημερινής εποχής, όσο και προγενέστερων. Ως διάκριση ορίζουμε οποιοδήποτε-αδικοιολόγητο-διαχωρισμό ανθρώπων προκύπτει εξαιτίας προσωπικών βιολογικών ή επίκτητων χαρακτηριστικών, ενώ ως κοινωνική ανισότητα αναφερόμαστε στην άνιση κατανομή των πόρων στους ανθρώπους καθώς και την άνιση πρόσβασή τους στα θεμελιώδη δικαιώματα λόγω των παραπάνω χαρακτηριστικών. Η εκπαίδευση αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά αγαθά της ανθρώπινης ζωής και η πρόσβαση σε αυτήν πρέπει να είναι ελεύθερη και ίση για όλους τους ανθρώπους. Στην Ελλάδα του σήμερα, πολλά από αυτά που θα έπρεπε να θεωρούνται δεδομένα δεν είναι και, δυστυχώς, το δικαίωμα στην εκπαίδευση αποτελεί ένα από αυτά. Στο εν λόγω working paper καλούμαστε να εξετάσουμε αυτή τη δυσμενή κατάσταση που μαστίζει την Ελλάδα, και αφορά την άνιση πρόσβαση σε θεμελιώδη δικαιώματα, όπως αυτό της εκπαίδευσης των νέων, λόγω της κοινωνικό-οικονομικής θέσης τους, της φυλής, της θρησκείας, του φύλου τους ή λόγω κάποιου είδους αναπηρίας.

Λέξεις κλειδιά:

Κοινωνικές ανισότητες, Κοινωνικές διακρίσεις, Ανθρώπινα δικαιώματα, Κοινωνικός αποκλεισμός, Εκπαίδευση, Ισότητα.

Abstract:

Social discrimination and inequalities have deep roots in Greece, constituting a reality that affects many sectors of the country, both in contemporary times and historically. Discrimination is defined as any unjustified segregation of individuals, arising from personal biological or acquired characteristics, while social inequality refers to the unequal distribution of resources among individuals as well as their unequal access to fundamental rights due to various characteristics. Education is one of the most significant goods in human life, and access to it should be free and equal for all individuals. In present Greece, many of these rights that should be considered given are unfortunately not, and unfortunately, the right to education is one of them. In this working paper, we are called upon to examine this adverse situation plaguing Greece, which concerns the unequal access to fundamental rights, such as the right to education of young people, due to their socio-economic status, race, religion, gender, or due to some form of disability.

Key words:

Social inequalities, Social discrimination, Human rights, Social exclusion, Education, Equality.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	5
Ανάλυση.....	7
1.Οι κοινωνικές διακρίσεις και ανισότητες στην Ελλάδα του σήμερα.....	7
1.1.Οι Κοινωνικές διακρίσεις και οι εκπαιδευτικές ανισότητες των νέων στην Ελλάδα.....	9
1.1.1. Κοινωνικοοικονομικές Ανισότητες.....	9
1.1.2. Περιφερειακές Ανισότητες.....	11
1.1.3. Πολιτισμικές και Γλωσσικές Ανισότητες.....	13
1.1.4. Έμφυλες Ανισότητες.....	14
1.1.5. Προβλήματα στην Ειδική Αγωγή.....	16
2.Προτάσεις για την άμβλυνση των κοινωνικών διακρίσεων και των εκπαιδευτικών ανισοτήτων που αντιμετωπίζουν οι νέοι στην Ελλάδα.....	19
Συμπεράσματα.....	23

Εισαγωγή

Οι εκπαιδευτικές ανισότητες στην Ελλάδα αποτελούν ένα σύνθετο και πολυδιάστατο φαινόμενο που συνδέεται στενά με τις ευρύτερες κοινωνικές διακρίσεις και τις πολιτισμικές αντιλήψεις της χώρας. Η παρούσα εργασία εξετάζει τις κοινωνικές διακρίσεις και ανισότητες που υπάρχουν στην εκπαίδευση των νέων στην Ελλάδα, αναλύοντας τους παράγοντες που συμβάλλουν στη διαιώνισή τους και προτείνοντας πιθανές λύσεις για την αντιμετώπισή τους.

Οι κοινωνικές διακρίσεις στην Ελλάδα περιλαμβάνουν μια ποικιλία παραγόντων, από φυλετικές και εθνοτικές διακρίσεις έως ανισότητες που σχετίζονται με το φύλο, την οικονομική κατάσταση, τη γεωγραφική περιοχή και την αναπηρία. Οι νέοι μετανάστες και πρόσφυγες αντιμετωπίζουν δυσκολίες ένταξης στην ελληνική κοινωνία, όπως δυσκολίες στην εύρεση εργασίας, στέγασης και πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευσης. Οι νέοι Ρομά συχνά περιθωριοποιούνται και αποκλείονται από την κοινωνική και οικονομική ζωή, με περιορισμένη πρόσβαση σε εκπαίδευση, υγειονομική περίθαλψη και στέγαση. Οι έμφυλες ανισότητες παραμένουν μια σημαντική πρόκληση, με τις γυναίκες να αντιμετωπίζουν ανισότητες στους μισθούς, στην επαγγελματική ανέλιξη και στην εκπροσώπηση σε θέσεις λήψης αποφάσεων, ενώ ακόμη πολλές είναι οι περιπτώσεις έμφυλης βίας. Η κοινότητα ΛΟΑΤΚΙ+ συχνά αντιμετωπίζει διακρίσεις και προκαταλήψεις στην καθημερινή ζωή και στην εργασία, ενώ τα άτομα με αναπηρίες συχνά αντιμετωπίζουν εμπόδια στην πρόσβαση σε εκπαιδευτικές και επαγγελματικές ευκαιρίες, καθώς και σε δημόσιες υπηρεσίες και υποδομές. Οι οικονομικές διακρίσεις έχουν επιδεινωθεί από την οικονομική κρίση και τις πολιτικές λιτότητας των τελευταίων ετών, επηρεάζοντας ιδιαίτερα τους χαμηλόμισθους και τους ανέργους.

Στην εκπαιδευτική διαδικασία, οι ανισότητες αυτές αντικατοπτρίζονται με ποικίλους τρόπους. Οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες επηρεάζουν την πρόσβαση των μαθητών σε επιπλέον εκπαιδευτική υποστήριξη, όπως ιδιωτικά φροντιστήρια και μαθήματα, δημιουργώντας ένα χάσμα μεταξύ των μαθητών από διαφορετικά οικονομικά υπόβαθρα. Οι περιφερειακές ανισότητες επηρεάζουν την ποιότητα της εκπαίδευσης ανάμεσα σε αστικές και αγροτικές περιοχές, με τους μαθητές στις απομακρυσμένες και αγροτικές

περιοχές να έχουν περιορισμένη πρόσβαση σε πόρους και σύγχρονες εκπαιδευτικές υποδομές. Οι πολιτισμικές και γλωσσικές ανισότητες επηρεάζουν επίσης την εκπαιδευτική διαδικασία, με μαθητές από μεταναστευτικές ή μειονοτικές κοινότητες να αντιμετωπίζουν δυσκολίες λόγω της γλώσσας και των πολιτισμικών διαφορών. Οι έμφυλες ανισότητες στην εκπαίδευση παραμένουν ένα σημαντικό ζήτημα, με τα έμφυλα στερεότυπα να επηρεάζουν την επιλογή πεδίου σπουδών και τις μελλοντικές επαγγελματικές φιλοδοξίες των μαθητών. Τέλος, οι μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες αντιμετωπίζουν επίσης σημαντικές ανισότητες, παρά τις προσπάθειες για την ένταξή τους στο εκπαιδευτικό σύστημα, με την έλλειψη κατάλληλων υποδομών και υποστήριξης να εμποδίζει την πλήρη ενσωμάτωσή τους και την αξιοποίηση του δυναμικού τους. Πολλοί άνθρωποι με αναπηρίες έχουν ικανότητες, στις οποίες δεν δίνεται η απαραίτητη προσοχή, γιατί οι αναπηρίες τους μονοπωλούν τη προσοχή και γίνονται το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό τους, επισκιάζοντας τις δυνατότητές τους.

Η εν λόγω εργασία μελετά τις κοινωνικές διακρίσεις και ανισότητες που υπάρχουν στην εκπαίδευση των νέων στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, αναλύει τους διάφορους κοινωνικούς παράγοντες που συμβάλλουν στις εκπαιδευτικές ανισότητες, όπως οι φυλετικές και εθνοτικές διακρίσεις, οι ανισότητες που σχετίζονται με το φύλο, την οικονομική κατάσταση, τη γεωγραφική περιοχή και την αναπηρία. Η εργασία εξετάζει πώς αυτές οι ανισότητες επηρεάζουν την πρόσβαση και την ποιότητα της εκπαίδευσης για διάφορες κοινωνικές ομάδες και αξιολογεί τις προσπάθειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εξάλειψή τους. Επιπλέον, προτείνει πολιτικές και πρακτικές που θα μπορούσαν να συμβάλουν στην άμβλυνση αυτών των ανισοτήτων και στη δημιουργία ενός πιο δίκαιου και συμπεριληπτικού εκπαιδευτικού συστήματος στην Ελλάδα.

Η Ευρωπαϊκή Πολιτική για τη Νεολαία 2019-2027 θέτει σημαντικούς στόχους για την αντιμετώπιση των ανισοτήτων στην εκπαίδευση. Μέσω της πολιτικής αυτής, ενθαρρύνεται η ενεργή συμμετοχή των νέων στα κοινά και η ανάπτυξη συνδέσεων μεταξύ των νέων μέσω προγραμμάτων κινητικότητας. Επιπλέον, προωθείται η χειραφέτηση των νέων, ώστε να αποκτήσουν δική τους βούληση και έλεγχο στη ζωή τους. Η Ευρωπαϊκή Πολιτική υπογραμμίζει την ανάγκη για ισότιμη πρόσβαση σε εκπαιδευτικές ευκαιρίες και την ανάπτυξη ευέλικτων και προσαρμοσμένων πολιτικών

που θα ενισχύσουν την ένταξη και την ακαδημαϊκή επιτυχία των μαθητών από διαφορετικά κοινωνικά, οικονομικά, πολιτισμικά και γλωσσικά υπόβαθρα.

Για την άμβλυνση των εκπαιδευτικών ανισοτήτων στην Ελλάδα, απαιτείται η ανάπτυξη τέτοιων πολιτικών και πρακτικών που θα εξασφαλίσουν ότι όλοι οι μαθητές, ανεξάρτητα από το υπόβαθρό τους, θα έχουν την ευκαιρία να αναπτύξουν πλήρως το δυναμικό τους και να επιτύχουν τους στόχους τους. Η εκπαίδευση πρέπει να λειτουργήσει ως εργαλείο κοινωνικής κινητικότητας, εξασφαλίζοντας ίσες ευκαιρίες για όλους τους μαθητές.

Ανάλυση

1. Οι κοινωνικές διακρίσεις και ανισότητες στην Ελλάδα του σήμερα

Οι κοινωνικές διακρίσεις στην Ελλάδα του σήμερα αποτελούν ένα πολυσύνθετο φαινόμενο που αντικατοπτρίζει την ιστορία, τις κοινωνικές δομές και τις πολιτισμικές αντιλήψεις της χώρας. Το εν λόγω φαινόμενο επηρεάζει σημαντικά τη χώρα και παρόλο που γίνονται σημαντικές προσπάθειες για να εξαλειφθούν οι αντιλήψεις των προηγούμενων χρόνων, υπάρχουν ακόμα πολλές προκλήσεις και ζητήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν. Οι κοινωνικές διακρίσεις καθώς και οι ανισότητες αφορούν διάφορα βιολογικά ή και επίκτητα χαρακτηριστικά των ανθρώπων. Υπάρχουν οι φυλετικές και εθνοτικές διακρίσεις, όπως για παράδειγμα οι διακρίσεις που γίνονται απέναντι σε νέους μετανάστες και πρόσφυγες, καθώς πολλοί είναι αυτοί που αντιμετωπίζουν δυσκολίες ένταξης στην ελληνική κοινωνία. Αυτό περιλαμβάνει δυσκολίες στην εύρεση εργασίας, στέγασης, και πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευσης. Παράλληλα, διακρίσεις και ανισότητα αντιμετωπίζουν και οι νέοι Ρομά. Η κοινότητα των Ρομά συχνά αντιμετωπίζει περιθωριοποίηση και αποκλεισμό από την κοινωνική και οικονομική ζωή, με περιορισμένη πρόσβαση σε εκπαίδευση, υγειονομική περίθαλψη και στέγαση. Αναφορικά με το φύλο υπάρχουν κι εκεί σημαντικές ανισότητες που ταλανίζουν την ελληνική κοινωνία. Τα έμφυλα στερεότυπα είναι προκαταλήψεις που αποδίδουν αυθαίρετα χαρακτηριστικά και ρόλους στο γυναικείο και ανδρικό φύλο, καθορισμένα και περιορισμένα από το κοινωνικό πλαίσιο. Αυτά τα στερεότυπα μπορούν να περιορίσουν την ανάπτυξη των φυσικών ταλέντων και ικανοτήτων των κοριτσιών και αγοριών,

γυναικών και ανδρών, επηρεάζοντας αρνητικά τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές τους ευκαιρίες και τις συνολικές προοπτικές της ζωής τους¹. Συγκεκριμένα δεν είναι σπάνιο φαινόμενο οι διακρίσεις κατά των Γυναικών, καθώς παρά τη πρόοδο στη νομοθεσία και την αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας, οι τελευταίες εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν ανισότητες στους μισθούς, στην επαγγελματική ανέλιξη καθώς και στην εκπροσώπηση σε θέσεις λήψης αποφάσεων. Ένα σημαντικό φαινόμενο που έχει σημειώσει σημαντική αύξηση κατά τα τελευταία χρόνια είναι η έμφυλη βία. Η βία κατά των γυναικών αποτελεί ένα φλέγον ζήτημα, με περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας, σεξουαλικής παρενόχλησης και άλλων μορφών κακοποίησης να διαπράττονται όλο και πιο συχνά τα τελευταία χρόνια. Ο σεξουαλικός προσανατολισμός ενός ατόμου καθώς και η ταυτότητα φύλου, αποτελούν ένα ακόμη πεδίο εμφάνισης κοινωνικών διακρίσεων. Τα άτομα της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας αντιμετωπίζουν συχνά διακρίσεις και προκαταλήψεις τόσο στην καθημερινή ζωή όσο και στην εργασία. Παράλληλα τα άτομα με αναπηρίες γίνονται πολλές φορές δέκτες κοινωνικών διακρίσεων και ανισοτήτων στην Ελλάδα, καθώς συχνά αντιμετωπίζουν εμπόδια στην πρόσβαση σε εκπαιδευτικές και επαγγελματικές ευκαιρίες, όπως και σε δημόσιες υπηρεσίες και υποδομές. Η ύπαρξη νομοθεσίας για τη προστασία των δικαιωμάτων τους δεν έχει οδηγήσει σε σημαντική άμβλυνση του προβλήματος, καθώς σε πολλές περιπτώσεις η εφαρμογή της εμφανίζεται ανεπαρκής. Τέλος οι οικονομικές διακρίσεις στην Ελλάδα είναι ένα συχνό φαινόμενο καθώς η οικονομική κρίση και οι πολιτικές λιτότητας των τελευταίων ετών έχουν επιδεινώσει τις οικονομικές ανισότητες, με τους χαμηλόμισθους και τους ανέργους να επηρεάζονται ιδιαίτερα. Αυτό δημιουργεί συχνά ένα είδος περιθωριοποίησης στους ανθρώπους που αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα, οι οποίοι δυσκολεύονται να ακολουθήσουν τους ρυθμούς ζωής της Ελλάδας του σήμερα.

Καθώς το σχολείο αποτελεί έναν μικρόκοσμο, είναι δηλαδή μια μικρή κοινωνία που λειτουργεί σύμφωνα με τις αξίες και τα ιδανικά της κοινωνίας εν γένει, είναι εύλογο να συνειδητοποιήσουμε πως πολλά από τα προβλήματα που ταλανίζουν την Ελλάδα του σήμερα αποτελούν επίσης τροχοπέδη του εκπαιδευτικού συστήματος της χώρας. Σε μεγάλο βαθμό οι κοινωνικές διακρίσεις και οι ανισότητες έχουν μετατραπεί σε

---

¹ Η ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση, SOCIAL POLICY

εκπαιδευτικές ανισότητες, δημιουργώντας έναν φαύλο κύκλο, καθώς το σχολείο έχει τη δυνατότητα να σμιλεύει τα παιδιά διαμορφώνοντας τους αυριανούς πολίτες που θα λειτουργούν σύμφωνα με όσα διδάχτηκαν από μικρή ηλικία. Με αυτό το τρόπο το εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί το ίδιο το πρόβλημα, καθώς διαιωνίζει τις υπάρχουσες διακρίσεις και ανισότητες, παράλληλα όμως μπορεί να αποτελέσει και τη λύση του, θέτοντας διαφορετικά θεμέλια στην αυριανή κοινωνία.

1.1.Οι Κοινωνικές διακρίσεις και οι εκπαιδευτικές ανισότητες των νέων στην Ελλάδα

Η εκπαίδευση θεωρείται ένας από τους κύριους μηχανισμούς για την επίτευξη κοινωνικής κινητικότητας, δηλαδή την αλλαγή της κοινωνικοοικονομικής θέσης ενός ατόμου σε σχέση με την καταγωγή του. Ωστόσο, στην Ελλάδα, όπως και σε πολλές άλλες χώρες, παρατηρούνται σημαντικές ανισότητες στην εκπαιδευτική διαδικασία που επηρεάζουν τη δυνατότητα των ατόμων να ανέλθουν κοινωνικά. Η εκπαίδευση είναι απόλυτα συνυφασμένη με τις διακρίσεις που επικρατούν στην Ελλάδα στη σημερινή εποχή, καθώς η προώθηση της εκπαίδευσης και της ευαισθητοποίησης των ανθρώπων σχετικά με τα θέματα διακρίσεων μπορεί να συμβάλει στην αλλαγή των κοινωνικών αντιλήψεων και στην καταπολέμηση των προκαταλήψεων. Το ερώτημα που τίθεται όμως, είναι το πως μπορεί αυτό να συμβεί όταν οι κοινωνικές ομάδες που αποκλείονται από την εκπαίδευση αυξάνονται διαρκώς.

Οι παράγοντες που συμβάλλουν σε αυτές τις ανισότητες είναι πολλοί και αλληλοσυνδεόμενοι όπως θα δούμε και παρακάτω.

1.1.1. Κοινωνικοοικονομικές Ανισότητες

Οι Κοινωνικοοικονομικές ανισότητες ορίζονται ως οι διακρίσεις που προκύπτουν απέναντι σε άτομα με οικονομικές δυσκολίες. Η εκπαίδευση είναι κρίσιμη για τη μείωση των κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων, αλλά ταυτόχρονα, οι ίδιες οι ανισότητες στο

εκπαιδευτικό σύστημα μπορούν να λειτουργήσουν ως εμπόδιο για την επίτευξη αυτών των στόχων².

Είναι συχνό φαινόμενο στη σύγχρονη κοινωνία, παιδιά από οικογένειες με χαμηλό εισόδημα να μην έχουν πρόσβαση σε επιπλέον εκπαιδευτική υποστήριξη, όπως ιδιωτικά φροντιστήρια και μαθήματα, ενώ παράλληλα μπορεί να αντιμετωπίζουν προβλήματα όπως έλλειψη σχολικών υλικών και κατάλληλου χώρου για διάβασμα στο σπίτι. Στον αντίποδα αυτού, οι οικογένειες με υψηλότερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο τείνουν να επιλέγουν σχολεία που θεωρούνται καλύτερης ποιότητας, όπως τα ιδιωτικά σχολεία ή τα σχολεία με ιδιαίτερη φήμη και υψηλές ακαδημαϊκές επιδόσεις. Αυτές οι επιλογές βασίζονται συχνά στην επιθυμία των γονέων να εξασφαλίσουν τις καλύτερες δυνατές ευκαιρίες για τα παιδιά τους, επενδύοντας στην εκπαίδευσή τους ως μέσο για κοινωνική και επαγγελματική επιτυχία.³ Το εν λόγω φαινόμενο δημιουργεί πολίτες δύο ταχυτήτων, καθώς παρόλο που η δωρεάν πρόσβαση στην εκπαίδευση είναι αναπόσπαστο δικαίωμα όλων των ανθρώπων, υπάρχουν άνθρωποι που εμφανίζονται σαν φυσικά προορισμένοι για αυτό, ακριβώς επειδή τους παρέχονται όλα τα απαραίτητα- και ακόμα παραπάνω εφόδια (όπως ιδιωτικά φροντιστηριακά μαθήματα) για να έχουν πρόσβαση σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, κι άλλοι που με δυσκολία τους παρέχονται ακόμα και τα αυτονόητα.

Το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα εν γένει, λειτουργεί με τρόπους που ενισχύουν και αναπαράγουν τις κοινωνικές ανισότητες. Οι μαθητές από υψηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα έχουν περισσότερες πιθανότητες να πετύχουν και να προχωρήσουν σε ανώτερα επίπεδα εκπαίδευσης, ενισχύοντας έτσι τη δική τους κοινωνική θέση και μεταφέροντας τα πλεονεκτήματα στα παιδιά τους⁴. Άλλωστε, οι πολιτικές χρηματοδότησης της εκπαίδευσης συχνά ευνοούν τις ήδη ευνοημένες κοινωνικές ομάδες, αφήνοντας τους μαθητές από μειονεκτούντα περιβάλλοντα με λιγότερους πόρους και ευκαιρίες. Οι νέοι από οικογένειες με υψηλό κοινωνικοοικονομικό

---

² Psacharopoulos, G. (2014). "Education and Socioeconomic Inequality in Greece." *Journal of European Social Policy*, 24(3), 242-254.

³ Sianou-Kyrgiou, E., & Tsiplakides, I. (2009). "Choice and Social Class of Secondary Education in Greece: A Hidden Aspect of Socioeconomic Inequalities." *Journal of Education Policy*, 24(6), 563-573.

⁴ Katsillis, J., & Rubinson, R. (1990). "Cultural Capital, Student Achievement, and Educational Reproduction: The Case of Greece." *American Sociological Review*, 55(2), 270-279.

επίπεδο έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να βρουν καλές θέσεις εργασίας γρήγορα μετά την αποφοίτησή τους. Αυτό οφείλεται σε διάφορους παράγοντες, όπως η κοινωνική δικτύωση, η οικονομική υποστήριξη από την οικογένεια και η πρόσβαση σε καλύτερες εκπαιδευτικές και επαγγελματικές ευκαιρίες⁵. Αυτό, όπως προαναφέρθηκε, έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός φαύλου κύκλου, όπου οι μαθητές από μειονεκτούντα περιβάλλοντα συνεχίζουν να υστερούν εκπαιδευτικά και επαγγελματικά⁶. Ακόμη, οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες έχουν άμεση επίπτωση στις εκπαιδευτικές επιδόσεις των μαθητών. Οι μαθητές από ευνοημένες κοινωνικοοικονομικά οικογένειες έχουν υψηλότερες επιδόσεις σε διάφορα εκπαιδευτικά στάδια, ενώ οι μαθητές από μη ευνοημένες οικογένειες αντιμετωπίζουν δυσκολίες και συχνά υστερούν στις σχολικές τους επιδόσεις⁷.

Η σημαντικότερη πρόκληση, είναι η εκπαίδευση να γίνει εργαλείο κοινωνικής κινητικότητας και να εξασφαλίσει ότι όλοι οι μαθητές, ανεξάρτητα από το κοινωνικοοικονομικό τους υπόβαθρο, θα έχουν την ευκαιρία να επιτύχουν και να αναπτύξουν πλήρως το δυναμικό τους. Άλλωστε, η μείωση των κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση είναι κρίσιμη για την προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης και της οικονομικής ανάπτυξης στην Ελλάδα.

1.1.2. Περιφερειακές Ανισότητες

Παράλληλα υπάρχουν κι άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν την ίση πρόσβαση για όλους στην εκπαίδευση, όπως η περιοχή στην οποία ζει και μεγαλώνει ένας άνθρωπος. Οι διαφορές στην ποιότητα της εκπαίδευσης ανάμεσα σε αστικές και αγροτικές περιοχές είναι σίγουρα ένα γεγονός, όπως θα δούμε και παρακάτω.

Στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπως η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη, οι μαθητές έχουν ευκολότερη πρόσβαση σε πόρους, εξειδικευμένους εκπαιδευτικούς και σύγχρονες

---

⁵ Karamessini, M. (2010). "Transition from Education to Work and the Role of Family: Evidence from Greece." *International Journal of Sociology*, 40(2), 64-82.

⁶ Kougioumtzis, K., Patrikios, S., & Georgiadis, T. (2011). "Socioeconomic Status and Educational Achievement in Greece: Results from PISA 2006." *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 2(3), 123-132

⁷ Papanastasiou, E. C. (2011). "Socioeconomic Inequality in Education: The Case of Greece

εκπαιδευτικές υποδομές, ενώ στις απομακρυσμένες και αγροτικές περιοχές οι μαθητές μπορεί να φοιτούν σε σχολεία με λιγότερο προσωπικό και ανεπαρκείς υποδομές. Ακόμη, οι μαθητές σε αυτές τις περιοχές αντιμετωπίζουν μεγαλύτερες δυσκολίες στην πρόσβαση σε εξωσχολικές δραστηριότητες και επιπλέον εκπαιδευτική υποστήριξη, γεγονός που επηρεάζει αρνητικά την απόδοσή τους⁸. Εξαιτίας των παραπάνω, οι μαθητές από περιθωριοποιημένες περιοχές έχουν λιγότερες πιθανότητες να επιτύχουν υψηλές ακαδημαϊκές επιδόσεις και, συνεπώς, να αποκτήσουν πρόσβαση στην ανώτερη εκπαίδευση και τις μελλοντικές επαγγελματικές ευκαιρίες. Αυτό ενισχύει τον κύκλο της φτώχειας και της κοινωνικής ανισότητας, καθώς οι εκπαιδευτικές διαφορές μεταφράζονται σε διαφορές στο εισόδημα και την κοινωνική κινητικότητα⁹. Παράλληλα, ένα ακόμη παράδειγμα που κάνει έκδηλες τις περιφερειακές ανισότητες αναφορικά με την εκπαίδευση, είναι το γεγονός πως πολλές φορές παιδιά που ζουν και μεγαλώνουν στην επαρχία καλούνται να βοηθήσουν την οικογένειά τους στις εργασίες τους (ιδίως στις οικογένειες, των οποίων τα μέλη ασχολούνται με αγροτικές εργασίες), δίνοντας λιγότερη έμφαση στις εκπαιδευτικές τους υποχρεώσεις. Ο τρόπος που πολλές φορές μεγαλώνουν τα παιδιά στις επαρχίες, κάνει τα ίδια να πιστεύουν πως δεν υπάρχει τρόπος να αλλάξουν τη ζωή τους, και πως το μόνο επαγγελματικό μέλλον το οποίο θα μπορούσαν να έχουν, είναι αυτό των γονιών τους. Ακόμη, σε πολλά απομακρυσμένα χωριά της Ελλάδας, η πρόσβαση στα σχολεία δεν είναι εύκολη διαδικασία. Τα παιδιά πολλές φορές χρειάζεται να περπατήσουν για ώρες, ώστε να καταφέρουν να παρακολουθήσουν τα μαθήματα, κάνοντας την εκπαίδευση έναν καθημερινό αγώνα. Όλα αυτά μαζί και με τις αντιλήψεις που επικρατούν σε ορισμένες επαρχιακές περιοχές σχετικά με τη χρησιμότητα της εκπαίδευσης, είναι μια πραγματική τροχοπέδη που καλούνται να αντιμετωπίσουν όσοι νέοι μεγαλώνουν σε διάφορα χωριά της Ελλάδας.

---

⁸ Kaldi, S. (2009). "Social Inequalities in Education and Pupil Performance: Evidence from Greece." *International Journal of Educational Research*, 48(3), 181-195

⁹ Verdis, Athanasios, and Papatheodorou, Christos. (2011). "Educational Inequalities in Greece: The Distribution of Resources and Opportunities." In *Education and Social Cohesion*.

1.1.3. Πολιτισμικές και Γλωσσικές Ανισότητες

Οι πολιτικές πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης που εφαρμόζονται στην Ελλάδα, συχνά δεν είναι επαρκώς προσαρμοσμένες στις ανάγκες των μεταναστών και των εθνοτικών μειονοτήτων. Παρά τις προσπάθειες, η εφαρμογή των πολυπολιτισμικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων αντιμετωπίζει προκλήσεις, όπως έλλειψη πόρων και υποστήριξης από την πολιτεία¹⁰.

Η σημασία των γλωσσικών και πολιτισμικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση είναι ένα δεδομένο το οποίο δεν θα μπορούσαμε να μην λάβουμε υπόψιν μας. Μαθητές που προέρχονται από μεταναστευτικές ή μειονοτικές κοινότητες συχνά αντιμετωπίζουν δυσκολίες λόγω της γλώσσας και των πολιτισμικών διαφορών. Συχνά, παιδιά μεταναστών τα οποία δεν γνωρίζουν την γλώσσα, καλούνται να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις των ελληνικών σχολείων χωρίς να τους παρέχεται κάποια βοήθεια ώστε να καταφέρουν να μάθουν ευκολότερα τη γλώσσα. Πιο συγκεκριμένα, μελέτες αναφέρουν ότι οι μαθητές από γλωσσικές μειονότητες συχνά αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην πρόσβαση στην εκπαίδευση, λόγω της έλλειψης υποστήριξης στη μητρική τους γλώσσα, καθώς τα εκπαιδευτικά προγράμματα συχνά δεν λαμβάνουν υπόψη τις γλωσσικές ιδιαιτερότητες των μαθητών αυτών, με αποτέλεσμα να μειώνεται η ακαδημαϊκή τους απόδοση¹¹. Συνεπώς, η ένταξή τους στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα έγκειται κυρίως στην προσπάθεια που καταβάλλουν τόσο τα ίδια τα παιδιά όσο κι οι γονείς τους, αν οι τελευταίοι βέβαια είναι σε θέση να βοηθήσουν, καθώς ενδέχεται κι οι ίδιοι να μη γνωρίζουν τη γλώσσα. Η εισαγωγή τάξεων υποδοχής και φροντιστηριακών τμημάτων για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας είναι μια από τις κύριες στρατηγικές που ακολουθούνται, αλλά η εφαρμογή τους παρουσιάζει ασυνέπειες και περιορισμούς.¹² Αυτό παρέχει την ψευδαίσθηση μιας ισότητας στην εκπαίδευση, ωστόσο δεν παρέχει

---

¹⁰ Koutsokolenis, Th., & Lambropoulos, H. (2014) "Multicultural Education in Greece: Reflections on Practice and Policy." *International Journal of Multicultural Education*.

¹¹ Koutsokolenis, Th., & Lambropoulos, H. (2014) "Multicultural Education in Greece: Reflections on Practice and Policy." *International Journal of Multicultural Education*.

¹² Papageorgiou, I., & Christofidou, A. (2016). "Language Education for Immigrant Students in Greece: Policies and Practices." *European Journal of Language Policy*.

ίσες ευκαιρίες καθώς δεν ξεκινάνε όλοι οι μαθητές από το ίδιο σημείο, δεδομένου ότι κάποιοι δεν γνωρίζουν καθόλου τη γλώσσα διδασκαλίας των μαθημάτων. Οι γλωσσικές ανισότητες επηρεάζουν και την κοινωνική ένταξη των μαθητών, καθώς η έλλειψη κατάλληλης υποστήριξης στη γλώσσα αυξάνει την αίσθηση του αποκλεισμού¹³.

Παράλληλα, οι πολιτισμικές διαφορές μεταξύ των μαθητών και των δασκάλων μπορεί να δημιουργήσουν εμπόδια στην εκπαιδευτική διαδικασία. Αυτό συμβαίνει κυρίως γιατί οι εκπαιδευτικοί συχνά δεν είναι επαρκώς εκπαιδευμένοι για να αντιμετωπίσουν την πολιτισμική ποικιλομορφία στην τάξη, γεγονός που οδηγεί σε παρεξηγήσεις και μειωμένη συμμετοχή των μαθητών καθώς δημιουργείται ένα περιβάλλον στο οποίο οι μαθητές από διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες αισθάνονται αποκλεισμένοι.¹⁴ Ακόμα, το υπάρχον εκπαιδευτικό πρόγραμμα δεν προωθεί την πολυπολιτισμική κατανόηση και δεν ενσωματώνει τις πολιτισμικές ποικιλίες των μαθητών. Γενικότερα, οι μαθητές από μειονοτικές και μεταναστευτικές κοινότητες αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην εκπαιδευτική τους ένταξη λόγω των πολιτισμικών διαφορών και των προκαταλήψεων που υπάρχουν στο εκπαιδευτικό σύστημα¹⁵. Τέλος, οι Ρομά μαθητές πολλές φορές αποκλείονται από το ίδιο το εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο τους αντιμετωπίζει ως ένα «αναγκαίο κακό» και όχι σαν μέλη που αποτελούν τη κοινωνία, με ίσα δικαιώματα και ανάγκες.

Για την αντιμετώπιση των γλωσσικών και πολιτισμικών ανισοτήτων στην ελληνική εκπαίδευση, είναι απαραίτητη η ανάπτυξη πιο ευέλικτων και προσαρμοσμένων πολιτικών και πρακτικών που θα ενισχύσουν την ένταξη και την ακαδημαϊκή επιτυχία των μαθητών από διαφορετικά γλωσσικά και πολιτισμικά υπόβαθρα.

1.1.4. Έμφυλες Ανισότητες

---

¹³ Triandafyllidou, A., & Gropas, R. (2009). "Constructing Difference: The Geopolitics of Migration and Educational Policies in Greece." *Journal of International Migration and Integration*.

¹⁴ Koutsokolenis, Th., & Lambropoulos, H. (2014) "Multicultural Education in Greece: Reflections on Practice and Policy." *International Journal of Multicultural Education*.

¹⁵ Triandafyllidou, A., & Gropas, R. (2009). "Constructing Difference: The Geopolitics of Migration and Educational Policies in Greece." *Journal of International Migration and Integration*.

Οι προσπάθειες για την άμβλυση των έμφυλων ανισοτήτων στην εκπαίδευση είναι σημαντικές τα τελευταία χρόνια, ωστόσο εξακολουθούν να υπάρχουν ανισότητες στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται και αντιμετωπίζουν τα φύλα στην εκπαίδευση. Τα έμφυλα στερεότυπα αποτελούν μια σημαντική πρόκληση, καθώς μπορούν να επηρεάσουν την επιλογή πεδίου σπουδών που κάνουν τα κορίτσια και τα αγόρια όταν είναι νεαρά, γεγονός που μπορεί να καθορίσει τις μελλοντικές επαγγελματικές τους φιλοδοξίες.

Ως συνέπεια των διαφορετικών εκπαιδευτικών επιλογών μεταξύ κοριτσιών και αγοριών, υπάρχει και ένας διαχωρισμός στον τύπο εργασίας που προτιμούν. Κορίτσια και αγόρια μπορεί να προτρέπονται ή να αποθαρρύνονται να ακολουθήσουν συγκεκριμένες κατευθύνσεις και επαγγέλματα, βασισμένα σε στερεότυπα για τα φύλα. Οι εκπαιδευτικές ανισότητες μεταφράζονται σε επαγγελματικές ανισότητες, με τις γυναίκες να έχουν λιγότερες ευκαιρίες για υψηλόβαθμες και καλά αμειβόμενες θέσεις¹⁶. Η παραπάνω κατάσταση ήταν ακόμη πιο συχνό φαινόμενο κατά τα προηγούμενα χρόνια, με τις γυναίκες να προορίζονται μόνο για οικιακές εργασίες ή για εκπαιδευτικοί, ενώ οι άντρες συνήθως να προορίζονται για εργασίες που σχετίζονται με επιστήμες ή χειρωνακτικές εργασίες. Το εν λόγω στερεότυπο επικράτησε για πολλά χρόνια ενώ καθόρισε και τη σημερινή πραγματικότητα, κατά την οποία οι γυναίκες αντιμετωπίζουν συχνά διακρίσεις μέσα από την υποτίμηση των ικανοτήτων τους, ήδη από την παιδική ηλικία στο υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα. Ο διαχωρισμός των δύο φύλων ενισχύεται μέσω συγκεκριμένων στάσεων, αντιλήψεων και συμπεριφορών που εκφράζουν οι εκπαιδευτικοί ακόμα και κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας, όπως προκαταλήψεις σχετικά με τους ρόλους των φύλων, διαφορετικό επίπεδο απαιτήσεων ανάλογα με το φύλο, κ.λπ. Όλες αυτές οι κρίσεις ενισχύουν στους μαθητές την αίσθηση της διαφορετικότητας των φύλων, οδηγούν σε ανταγωνισμούς και αντιπαραθέσεις, και δηλητηριάζουν το κλίμα συνεργασίας που πρέπει να επικρατεί στην τάξη μεταξύ των φύλων. Οι αντιλήψεις αυτές, που θέλουν για παράδειγμα το κορίτσι να είναι πιο υπάκουο, επιμελές, πειθαρχημένο, σε αντίθεση με το αγόρι το οποίο πρέπει να είναι αμελές, απείθαρχο και αυτόνομο, βρίσκονται στη βάση των διακρίσεων, καθώς πολλά από τα παραπάνω γνωρίσματα, που επισημαίνουν οι εκπαιδευτικοί για τα δύο φύλα, μπορεί να μην αντανακλούν την

---

¹⁶ Education and Inequality in Greece - IZA Institute of Labor Economics

πραγματικότητα. Αυτές τις διαφορές στη συμπεριφορά τις θεωρούν ως κάτι φυσικό, κληρονομικό και έμφυτο, ενώ στην ουσία είναι αποτέλεσμα των ρόλων των φύλων, που έχουν ενσωματωθεί από τα παιδιά ήδη από την προσχολική ηλικία. Αυτό έχει συνέπειες και στη γενικότερη συμπεριφορά των μαθητών και έξω από την τάξη, όπως στη συγκρότηση ομάδων παιχνιδιών στο διάλειμμα, αλλά μπορεί να συνεχιστεί και στην υπόλοιπη ζωή τους, ακόμα και μετά την ενηλικίωση¹⁷. Παράλληλα αναφορικά με την τριτοβάθμια εκπαίδευση, οι γυναίκες αντιμετωπίζουν κι εκεί προβλήματα που επηρεάζουν την περαιτέρω εξέλιξή τους. Οι γυναίκες συναντούν περισσότερα εμπόδια στην ακαδημαϊκή τους σταδιοδρομία, ειδικά στα ανώτερα επίπεδα της ιεραρχίας (π.χ. θέσεις καθηγητών), σε αντίθεση με τους άνδρες οι οποίοι υπερεκπροσωπούνται σε διοικητικές και ηγετικές θέσεις εντός των πανεπιστημίων¹⁸.

Παρά τις αξιοσημείωτες ανισότητες φύλου, έως πρόσφατα, η προώθηση της ισότητας στους τομείς της έρευνας και της ανώτατης παιδείας δεν υπήρξε ξεκάθαρος στόχος κυβερνητικής πολιτικής στην Ελλάδα. Περιορίστηκε σε γενικές αναφορές σε αυτόν το στόχο και μεμονωμένες νομοθετικές διατάξεις, οι οποίες δεν τέθηκαν ποτέ σε εφαρμογή. Αυτό αντικατοπτρίζει ένα ευρύτερο πρόβλημα ενσωμάτωσης πολιτικών ισότητας των φύλων, το οποίο συνήθως παραμένει σε θεωρητικό επίπεδο χωρίς πρακτική εφαρμογή. Αν και η ελληνική νομοθεσία περιλαμβάνει διατάξεις για την ισότητα των φύλων, η έλλειψη συγκεκριμένων δράσεων και μέτρων επιτήρησης έχει ως αποτέλεσμα την περιορισμένη πρόοδο προς την εξάλειψη των έμφυλων ανισοτήτων στον εκπαιδευτικό, ακαδημαϊκό και ερευνητικό τομέα.¹⁹

1.1.5. Προβλήματα στην Ειδική Αγωγή

Ένα ακόμα ιδιαίτερα σημαντικό παράδειγμα εκπαιδευτικής ανισότητας είναι αυτό που αφορά παιδιά με αναπηρίες ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Παρότι τα τελευταία χρόνια

---

¹⁷Επιστημονικό Βήμα, τ. 8, - Ιούνιος 2007, Η ισότητα των φύλων στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, Ιωάννης Γαργαλιάνος

¹⁸ Greece | Education at a Glance 2021 : OECD Indicators | OECD iLibrary

¹⁹ Καταπολεμώντας τις έμφυλες ανισότητες στην έρευνα και στην ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα (GENDRHED)

έχουν γίνει σημαντικές προσπάθειες στην Ελλάδα όσον αφορά την ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα και τη παροχή ίσων ευκαιριών στα νευροδιαφορετικά άτομα και στα παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, η χώρα μας βρίσκεται ακόμα σε πρώιμο στάδιο, καθώς σε πολλές περιπτώσεις η έλλειψη έγκαιρης διάγνωσης των ΕΕΑ δυσχεραίνει την κατάλληλη παρέμβαση και υποστήριξη των μαθητών²⁰. Σαφώς, η εξέλιξη αυτή, ακόμη κι αν είναι μικρή, δεν πρέπει να θεωρείται δεδομένη, ιδίως αν αναλογιστούμε τη κατάσταση που επικρατούσε κατά τα προηγούμενα χρόνια, όταν δεν υπήρχε καμία ευαισθητοποίηση και ενημέρωση σχετικά με τη νευροδιαφορετικότητα και τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

Για πολλά χρόνια, τα παιδιά που ανήκαν στις παραπάνω κατηγορίες, αποκλείονταν σταδιακά από το εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο όπως ήταν δομημένο δεν παρείχε ίσες ευκαιρίες σε όλους, αλλά μόνο σε εκείνους που πληρούσαν τις προϋποθέσεις τις οποίες το ίδιο είχε ορίσει. Η εν λόγω κατάσταση διαιωνίζονταν με πολλούς τρόπους, καθώς οι εκπαιδευτικοί δεν ήταν ενημερωμένοι και πλήρως καταρτισμένοι για τις ανάγκες των παιδιών με τα παραπάνω χαρακτηριστικά αλλά και το ίδιο το σύστημα δεν τους παρείχε ευκαιρίες ανέλιξης, υποτιμώντας τις δυνατότητές τους. Το ζήτημα που τέθηκε ιδίως τα τελευταία χρόνια, κατά τα οποία υπάρχει μεγαλύτερη ενημέρωση για τα εν λόγω θέματα, αφορά την επιφανειακή ισότητα του εκπαιδευτικού συστήματος στην Ελλάδα, καθώς ακόμα κι αν οι παροχές που παρέχονται σε όλους είναι ίδιες, αυτό δεν σημαίνει πως προωθούν την ισότητα, καθώς δεν έχουν όλοι οι άνθρωποι τις ίδιες ανάγκες. Ακόμη και σήμερα όμως οι μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες συχνά δεν λαμβάνουν την κατάλληλη υποστήριξη. Οι εκπαιδευτικοί στην Ελλάδα συχνά δεν λαμβάνουν την απαραίτητη εκπαίδευση και επιμόρφωση για να διαχειριστούν αποτελεσματικά τις ανάγκες των μαθητών με ειδικές ανάγκες. Αυτό οδηγεί σε μια γενική αίσθηση ανασφάλειας και αδυναμίας να παρέχουν την κατάλληλη υποστήριξη, επιδεινώνοντας έτσι τα προβλήματα ενσωμάτωσης αυτών των μαθητών στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα²¹.

---

²⁰ Exploring Teachers' Views on Including Children with Special Educational Needs in Greece: Implication for Inclusive Counseling

²¹ Policies, Practices, and Attitudes toward Inclusive Education: The Case of Greece

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να τονίσουμε τη διαφορά ανάμεσα στην αναπηρία και στη μειονεξία. Η αναπηρία είναι η αδυναμία του ατόμου να πραγματοποιήσει κάποια ενέργεια, η περιορισμένη δυνατότητα του να λειτουργήσει σε κάποιο τομέα. Από την άλλη πλευρά η μειονεξία είναι ένα μειονέκτημα που επιβάλλεται στο άτομο. Λαμβάνοντας υπόψη τη παραπάνω διάκριση είναι εύλογο να συνειδητοποιήσουμε πως μια αναπηρία δεν αποτελεί πάντα μειονεξία, ενώ επίσης μια μειονεξία δεν οφείλεται πάντα σε αναπηρία. Αυτό που προκαλεί τις μειονεξίες είναι τα κοινωνικά εμπόδια που θέτει η ίδια η κοινωνία²². Έτσι, οι κοινωνικές και πολιτισμικές παράμετροι στην Ελλάδα συχνά ενισχύουν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μαθητές με ειδικές ανάγκες.

Υπάρχουν ακόμη ισχυρά κοινωνικά στερεότυπα και προκαταλήψεις που επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται οι οικογένειες και η κοινότητα την ειδική αγωγή. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε στιγματισμό των μαθητών και περιορισμό των ευκαιριών τους για πλήρη ενσωμάτωση στην εκπαιδευτική κοινότητα. Παράλληλα τα σχολεία μπορεί να μην διαθέτουν εξειδικευμένο προσωπικό ή τις απαραίτητες υποδομές για να ανταποκριθούν στις ανάγκες αυτών των μαθητών (ράμπες, προσβάσιμες αίθουσες για άτομα με προβλήματα κινητικότητας). Επιπλέον, η χρηματοδότηση για την ειδική αγωγή είναι συχνά ανεπαρκής, περιορίζοντας τις δυνατότητες για την αγορά εξειδικευμένου υλικού και την εφαρμογή προγραμμάτων υποστήριξης. οδηγώντας σε ανισότητες στην εκπαιδευτική τους πορεία, καθώς η έλλειψη πόρων επηρεάζει την ποιότητα της εκπαίδευσης και την ικανότητα των σχολείων να ανταποκριθούν στις αυξανόμενες απαιτήσεις.

Η εν λόγω κατάσταση επιδεινώθηκε ακόμα περισσότερο και κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19 στην Ελλάδα, καθώς προκάλεσε πληθώρα δυσεπίλυτων προβλημάτων στην Ειδική Αγωγή και πιο συγκεκριμένα στα άτομα με κώφωση ή βαρηκοΐα. Κατά τη διάρκεια των υβριδικών μαθημάτων πολλοί μαθητές με προβλήματα ακοής δεν είχαν πρόσβαση σε κατάλληλο τεχνολογικό εξοπλισμό και υποδομές, όπως συσκευές ακρόασης και ειδικό λογισμικό, ενώ ακόμα, η απόσταση και η διαδικτυακή μάθηση απέδειξαν ότι ήταν μια σημαντική πρόκληση για τους μαθητές αυτούς, λόγω της ανάγκης για οπτικά στοιχεία και άμεση επικοινωνία.

---

²² Τρύφων Μαυροπαλιάς, Παιδαγωγική της ένταξης για μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και αναπηρίες.

Ακόμη, η εκπαιδευτική ύλη και τα μέσα διδασκαλίας δεν ήταν επαρκώς προσαρμοσμένα στις ανάγκες των κωφών και βαρήκοων μαθητών, ενώ πολλές διαδικτυακές πλατφόρμες και υλικά δεν περιείχαν υπότιτλους ή δυνατότητα νοηματικής μετάφρασης. Σε όλα τα παραπάνω συνέβαλε το γεγονός πως οι εκπαιδευτικοί δεν ήταν επαρκώς προετοιμασμένοι για την αντιμετώπιση των ειδικών αναγκών των μαθητών με προβλήματα ακοής σε ένα διαδικτυακό περιβάλλον, δυσχεραίνοντας ακόμα περισσότερο την εκπαιδευτική διαδικασία για τα άτομα με προβλήματα ακοής. Ακόμα όμως και κατά την περίοδο των δια ζώσης μαθημάτων μέσα στην πανδημία, δεν ήταν λίγα τα προβλήματα με τα οποία έπρεπε να έρθουν αντιμέτωποι οι μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, καθώς οι μάσκες προσώπου που χρησιμοποιούνται για την πρόληψη της εξάπλωσης του ιού δημιούργησαν σημαντικά εμπόδια στην επικοινωνία μέσω της χειλεανάγνωσης²³.

Η άμβλυνση των εκπαιδευτικών ανισοτήτων για τα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες είναι ζωτικής σημασίας για τη δημιουργία ενός δίκαιου και συμπεριληπτικού εκπαιδευτικού συστήματος. Η μείωση των ανισοτήτων αυτών όχι μόνο εξασφαλίζει την ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση για όλους τους μαθητές, αλλά και ενισχύει τη συνολική κοινωνική συνοχή και πρόοδο. Οι εκπαιδευτικοί διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο σε αυτήν την προσπάθεια, καθώς η στήριξή τους και η κατανόηση των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν συμβάλλουν καθοριστικά στη βελτίωση των συνθηκών μάθησης και στην προώθηση της ισότητας στην εκπαίδευση.

2.Προτάσεις για την άμβλυνση των κοινωνικών διακρίσεων και των εκπαιδευτικών ανισοτήτων που αντιμετωπίζουν οι νέοι στην Ελλάδα.

Όπως αναλύσαμε παραπάνω, η ύπαρξη κοινωνικών διακρίσεων και ανισοτήτων στην εκπαίδευση ενέχει πολλούς κινδύνους για τη κοινωνία συνολικά. Μια κοινωνία μέσα στην οποία τα μέλη της δεν απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα και δεν αισθάνονται ασφαλή, είναι μια κοινωνία που δεν έχει επιτύχει το λόγο ύπαρξής της. Λαμβάνοντας αυτό υπόψη μας, μπορούμε να κατανοήσουμε τη σημαντικότητα ύπαρξης δράσεων για

---

²³ Difficulties and Barriers in the Education of Deaf and Hard of Hearing Individuals in the Era of COVID-19: The Case of Greece

την άμβλυνση των εν λόγω διακρίσεων και ανισοτήτων, τόσο από την κοινωνία συνολικά, όσο κι ατομικά από τον κάθε πολίτη. Παρακάτω αναφέρονται κάποιες από τις δράσεις που μπορούν να επιφέρουν σημαντικές αλλαγές και να συμβάλλουν στη δημιουργία μιας ισότιμης και δίκαιης κοινωνίας. Σαφώς αυτές οι πρακτικές δεν μπορούν να αλλάξουν κάτι την ίδια στιγμή που εφαρμόζονται, μπορούν όμως να είναι ο σπόρος που θα αποτελέσει το δέντρο του μέλλοντος, με γερές ρίζες, όπως είναι αυτές της ισότητας και της δικαιοσύνης για όλους.

Η άμβλυνση των κοινωνικών διακρίσεων και των εκπαιδευτικών ανισοτήτων που αντιμετωπίζουν οι νέοι στην Ελλάδα, αναφορικά με τις κοινωνικοοικονομικές ανισότητες, απαιτεί συγκεκριμένες προτάσεις και δράσεις. Πρώτον, είναι απαραίτητη η αύξηση της χρηματοδότησης για τα σχολεία σε περιοχές με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο, ώστε να διασφαλιστεί η παροχή επαρκών πόρων και υλικών. Δεύτερον, η καθιέρωση προγραμμάτων υποστήριξης, όπως υποτροφίες και δωρεάν φροντιστήρια για μαθητές από οικονομικά αδύναμες οικογένειες, μπορεί να συμβάλει στην εξίσωση των ευκαιριών μάθησης²⁴. Επιπλέον, η ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ σχολείων, γονέων και κοινοτήτων είναι κρίσιμη για την αντιμετώπιση των κοινωνικών ανισοτήτων. Η δημιουργία κοινοτικών κέντρων μάθησης και παροχή πρόσθετης εκπαιδευτικής βοήθειας, όπως δωρεάν μαθήματα και συμβουλευτική υποστήριξη, μπορεί να βοηθήσει στην κάλυψη των κενών που υπάρχουν λόγω κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων. Τέλος, η εκπαίδευση και η ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών και του ευρύτερου κοινού για τις επιπτώσεις των κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση, μέσω σεμιναρίων και εκπαιδευτικών προγραμμάτων, μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία ενός πιο υποστηρικτικού και δίκαιου εκπαιδευτικού περιβάλλοντος²⁵. Μέσω αυτών των δράσεων, μπορεί να προωθηθεί η ισότητα των ευκαιριών και η κοινωνική δικαιοσύνη στον εκπαιδευτικό τομέα της Ελλάδας.

Για την άμβλυνση των περιφερειακών ανισοτήτων στο εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας, προτείνονται συγκεκριμένες πρωτοβουλίες. Καταρχάς, είναι αναγκαίο να ενισχυθεί η χρηματοδότηση των σχολείων σε απομακρυσμένες και αγροτικές περιοχές,

²⁴ Sianou-Kyrgiou, E., & Tsiplakides, I. (2009). "Choice and Social Class of Secondary Education in Greece: A Hidden Aspect of Socioeconomic Inequalities." *Journal of Education Policy*, 24(6), 563-573

²⁵ Papanastasiou, E. C. (2011). "Socioeconomic Inequality in Education: The Case of Greece

προκειμένου να βελτιωθούν οι εκπαιδευτικές υποδομές και να εξασφαλιστεί η πρόσβαση σε σύγχρονο εκπαιδευτικό εξοπλισμό. Δεύτερον, η αύξηση του αριθμού και η βελτίωση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων για τις αγροτικές κοινότητες είναι κρίσιμη. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει προγράμματα ανάπτυξης δεξιοτήτων και τεχνολογικών επιδεξιοτήτων που εξασφαλίζουν την ισότητα στις ευκαιρίες εργασίας²⁶. Ακόμη, η αλλαγή νοοτροπίας και αντιλήψεων σε επαρχιακές περιοχές σχετικά με τη χρησιμότητα της εκπαίδευσης είναι θεμελιώδους σημασίας για τη βελτίωση της εκπαιδευτικής κατάστασης και την αντιμετώπιση των κοινωνικών ανισοτήτων. Καταρχάς, η ευαισθητοποίηση της κοινότητας σχετικά με τις ευκαιρίες που προσφέρει η εκπαίδευση είναι ζωτικής σημασίας. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω εκπαιδευτικών εκστρατειών και προγραμμάτων που δείχνουν τη συνδρομή της εκπαίδευσης στην επαγγελματική επιτυχία και την προσωπική ανέλιξη. Τέλος, η ενίσχυση της διαδικτυακής εκπαίδευσης και της απομακρυσμένης εκπαίδευσης μπορεί να προωθήσει την πρόσβαση σε ποιοτική εκπαίδευση σε περιοχές που δυσκολεύονται να προσεγγίσουν φυσικά εκπαιδευτικά κέντρα. Αυτές οι πρωτοβουλίες συνολικά μπορούν να συμβάλουν στη μείωση των ανισοτήτων και την ενίσχυση της εκπαιδευτικής ισότητας σε όλη την Ελλάδα.

Για τη μείωση των πολιτισμικών και γλωσσικών ανισοτήτων που αντιμετωπίζουν οι νέοι στην Ελλάδα, προτείνονται συγκεκριμένες πρωτοβουλίες της κυβέρνησης και της κοινωνίας. Καταρχάς, η κυβέρνηση μπορεί να επενδύσει στη δημιουργία προγραμμάτων πολυγλωσσίας στα σχολεία, τα οποία θα προωθούν την εκμάθηση και τη χρήση πολλών γλωσσών. Αυτά τα προγράμματα θα πρέπει να ενισχύουν τη γλωσσική ευαισθητοποίηση και να προάγουν την ποικιλομορφία στη κουλτούρα²⁷. Επιπλέον, η δημιουργία πολυπολιτισμικών κέντρων στις περιοχές με μεγάλη παρουσία ανθρώπων από διαφορετικούς πολιτισμούς μπορεί να προσφέρει υποστήριξη και ευκαιρίες εκπαίδευσης σε νέους με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο. Από την άλλη πλευρά, η κοινωνία μπορεί να προωθήσει πρωτοβουλίες ευαισθητοποίησης και πολυπολιτισμικής αγωγής μέσω δράσεων και εκδηλώσεων που προάγουν την αμοιβαία κατανόηση και σεβασμό των διαφορετικών πολιτισμών. Τέλος, η προώθηση πολιτικών ενσωμάτωσης και

---

²⁶ Kaldi, S. (2009). "Social Inequalities in Education and Pupil Performance: Evidence from Greece." *International Journal of Educational Research*, 48(3), 181-195

²⁷ Koutsokolenis, Th., & Lambropoulos, H. (2014) "Multicultural Education in Greece: Reflections on Practice and Policy." *International Journal of Multicultural Education*.

συμπερίληψης στην εκπαίδευση και την κοινωνία γενικότερα μπορεί να συμβάλει στη μείωση των κοινωνικών διακρίσεων και των εκπαιδευτικών ανισοτήτων που οφείλονται στις πολιτισμικές και γλωσσικές διαφορές. Τέτοιες πολιτικές ενσωμάτωσης και συμπερίληψης μπορεί να είναι η παρουσία κέντρων που προσφέρουν προγράμματα και υπηρεσίες για την ενσωμάτωση και την προώθηση της ποικιλομορφίας συνολικά στις τοπικές κοινότητες. Όλες αυτές οι πολιτικές ενσωμάτωσης μπορούν να συμβάλουν στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος που προάγει την κατανόηση, την αμοιβαία αντίληψη και τη συνεργασία μεταξύ διαφορετικών κοινοτήτων και πολιτισμών στην Ελλάδα.

Για την αντιμετώπιση των κοινωνικών διακρίσεων και των εκπαιδευτικών ανισοτήτων που αντιμετωπίζουν οι νέοι στην Ελλάδα αναφορικά με τις έμφυλες ανισότητες, η κυβέρνηση και η κοινωνία συνολικά μπορούν να υιοθετήσουν ορισμένες προτάσεις. Η κυβέρνηση πρέπει να ενισχύσει τις εκπαιδευτικές πολιτικές που προωθούν την ισότητα των φύλων, ενσωματώνοντας στο πρόγραμμα σπουδών μαθήματα για την ευαισθητοποίηση και την κατανόηση των έμφυλων ζητημάτων. Παράλληλα, είναι απαραίτητη η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών για την αντιμετώπιση των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων στο σχολικό περιβάλλον. Η κοινωνία, μέσω οργανώσεων και κοινοτικών πρωτοβουλιών, μπορεί να υποστηρίξει προγράμματα που προωθούν την ισότητα και την ενδυνάμωση των νέων, ανεξαρτήτως φύλου. Επίσης, η ενθάρρυνση της συμμετοχής των κοριτσιών στις θετικές επιστήμες και στις τεχνολογίες μπορεί να συμβάλει στη μείωση των έμφυλων ανισοτήτων στον εργασιακό χώρο στο μέλλον. Οι γονείς και οι κηδεμόνες πρέπει να συνδράμουν ενεργά, προωθώντας την ισότητα των φύλων από νωρίς στην ανάπτυξη των παιδιών τους και καταπολεμώντας τα στερεότυπα. Η δημιουργία ενός συμπεριληπτικού περιβάλλοντος στο σχολείο και στην κοινότητα είναι κρίσιμη για την επίτευξη μιας κοινωνίας όπου η ισότητα των φύλων δεν αποτελεί απλώς στόχο, αλλά πραγματικότητα.

Η κυβέρνηση πρέπει να ενισχύσει τις εκπαιδευτικές πολιτικές, αναπτύσσοντας προγράμματα ένταξης που προσφέρουν εξατομικευμένη υποστήριξη και κατάλληλο εκπαιδευτικό υλικό για μαθητές με ειδικές ανάγκες. Παράλληλα η συνεχής επαγγελματική κατάρτιση των εκπαιδευτικών είναι απαραίτητη για την καλύτερη

κατανόηση και διαχείριση των ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών²⁸. Εν συνεχεία, η αναβάθμιση των σχολικών υποδομών ώστε να είναι προσβάσιμες σε όλους τους μαθητές είναι κρίσιμη. Η κοινωνία πρέπει να υποστηρίζει τη δημιουργία ευαισθητοποίησης μέσω εκστρατειών που προωθούν την αποδοχή και την κατανόηση των αναγκών των ατόμων με αναπηρίες²⁹. Οι γονείς και οι κηδεμόνες παίζουν σημαντικό ρόλο στην ενθάρρυνση της συμπερίληψης και στην καταπολέμηση των στερεοτύπων από νωρίς. Επιπλέον, οι επιχειρήσεις και οι τοπικές κοινότητες μπορούν να ενισχύσουν την απασχόληση και τις ευκαιρίες εκπαίδευσης για τα άτομα με αναπηρίες, προωθώντας την κοινωνική ένταξη. Συνολικά, η συνεργασία της κυβέρνησης, της κοινωνίας και των οικογενειών είναι απαραίτητη για την εξασφάλιση ίσων ευκαιριών εκπαίδευσης και κοινωνικής ενσωμάτωσης για όλους τους μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στην Ελλάδα.

Συμπεράσματα

Η Ελλάδα του σήμερα αντιμετωπίζει σημαντικές κοινωνικές διακρίσεις και ανισότητες στον τομέα της εκπαίδευσης των νέων, οι οποίες αντικατοπτρίζουν την ευρύτερη κοινωνική δομή και τις πολιτισμικές αντιλήψεις της χώρας. Το εκπαιδευτικό σύστημα αντιμετωπίζει προκλήσεις που οφείλονται σε παράγοντες οικονομικού, κοινωνικού και πολιτικού χαρακτήρα, οι οποίοι επηρεάζουν την πρόσβαση και την ποιότητα της εκπαίδευσης για διάφορες κοινωνικές ομάδες. Οι ανισότητες αυτές αποτελούν εμπόδια για την κοινωνική κινητικότητα και την ισότητα ευκαιριών, ενώ η εκπαίδευση θα μπορούσε να αποτελέσει τη λύση αν εφαρμοστούν αποτελεσματικές πολιτικές και μέτρα.

Η σημαντικότητα της επίλυσης των κοινωνικών διακρίσεων και ανισοτήτων στην εκπαίδευση είναι κρίσιμη για την ανάπτυξη μιας δίκαιης και ισότιμης κοινωνίας. Η εκπαίδευση είναι το κλειδί για την προσωπική ανάπτυξη και την ευκαιρία των νέων να επιτύχουν τους στόχους τους και να εξελιχθούν. Όταν οι ανισότητες υπάρχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία, τότε περιορίζονται οι ευκαιρίες για πολλούς νέους να αναπτύξουν τις ικανότητές τους και να επιτύχουν τα όνειρά τους.

---

²⁸ Policies, Practices, and Attitudes toward Inclusive Education: The Case of Greece

²⁹ Exploring Teachers' Views on Including Children with Special Educational Needs in Greece: Implication for Inclusive Counseling

Επίσης, η εξάλειψη των διακρίσεων και των ανισοτήτων στην εκπαίδευση συμβάλλει στη μείωση των κοινωνικών εντάσεων και στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής. Μια εκπαιδευτική διαδικασία που προάγει την ισότητα ευκαιριών ωφελεί όχι μόνο τους ίδιους τους νέους αλλά και την κοινωνία συνολικά, καθώς δημιουργεί ένα περιβάλλον όπου η καλύτερη εκπαίδευση και η ανάπτυξη των ικανοτήτων είναι προσβάσιμη για όλους. Επομένως, η προώθηση μιας πολιτικής που θα ενισχύει την ισότητα ευκαιριών στην εκπαίδευση είναι ζωτικής σημασίας για την προαγωγή μιας δίκαιης και πλήρως αναπτυγμένης κοινωνίας στην Ελλάδα.

Για να αντιμετωπιστούν αυτές οι ανισότητες και διακρίσεις, είναι απαραίτητο να ληφθούν δραστικά μέτρα εκπαιδευτικής πολιτικής. Πολιτικές που θα ενισχύουν την κοινωνική συνοχή, θα προωθούν την ισότητα ευκαιριών και θα διασφαλίζουν την πρόσβαση στην εκπαίδευση για όλους τους νέους, ανεξαρτήτως κοινωνικής καταγωγής, θρησκείας, φύλου ή εθνοτικής καταγωγής, είναι ουσιώδεις για την ανάπτυξη μιας πιο δίκαιης και ισότιμης κοινωνίας.

Βιβλιογραφία

EIGE – Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων. (2017). Η ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση, socialpolicy.gr. Available at: <https://socialpolicy.gr/2017/02/%CE%B7-%CE%B9%CF%83%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%86%CF%8D%CE%BB%CF%89%CE%BD-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7.html>

Greece | Education at a Glance 2021 : OECD Indicators | OECD iLibrary Available at: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/b35a14e5-en.pdf>

Karamessini, M. (2010). "Transition from Education to Work and the Role of Family: Evidence from Greece." *International Journal of Sociology*, 40(2), 64-82.

Katsillis, J., & Rubinson, R. (1990). "Cultural Capital, Student Achievement, and Educational Reproduction: The Case of Greece." *American Sociological Review*, 55(2), 270-279. Available at: <https://eric.ed.gov/?id=EJ411314>

Kougioumtzis, K., Patrikios, S., & Georgiadis, T. (2011). "Socioeconomic Status and Educational Achievement in Greece: Results from PISA 2006." *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 2(3), 123-132

Kourkoutas, E., Stavrou, P.-D, Loizidou, N. (2017) Exploring Teachers' Views on Including Children with Special Educational Needs in Greece: Implication for Inclusive Counseling, *American Journal of Educational Research*, Vol. 5, No. 2, 2017, pp 124-130. Available at: <https://pubs.sciepub.com/education/5/2/3/index.html>

Koutsokolenis, Th., & Lambropoulos, H. (2014) "Multicultural Education in Greece: Reflections on Practice and Policy." *International Journal of Multicultural Education*. Available at: <https://eric.ed.gov/?id=EJ912831>

Mantzikos, C.N., Lappa, C.S., (2020) Difficulties and Barriers in the Education of Deaf and Hard of Hearing Individuals in the Era of COVID-19: The Case of Greece, *European Journal of Special Education Research*, Vol. 6, Is. 3. pp 75-95. Available at: <https://oapub.org/edu/index.php/ejse/article/view/3357>

Papageorgiou, I., & Christofidou, A. (2016). "Language Education for Immigrant Students in Greece: Policies and Practices." *European Journal of Language Policy*.

Papanastasiou, E. C. (2011). "Socioeconomic Inequality in Education: The Case of Greece.

Pappas MA, Papoutsi C, Drigas AS. (2018). Policies, Practices, and Attitudes toward Inclusive Education: The Case of Greece. *Social Sciences*. 7(6):90. Available at: <https://www.mdpi.com/2076-0760/7/6/90>

Psacharopoulos, G. (2014). "Education and Socioeconomic Inequality in Greece." *Journal of European Social Policy*, 24(3), 242-254.

Sianou-Kyrgiou, E., & Tsiplakides, I. (2009). "Choice and Social Class of Secondary Education in Greece: A Hidden Aspect of Socioeconomic Inequalities." *Journal of Education Policy*, 24(6), 563-573. Available at: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10734-021-00693-9>

Triandafyllidou, A., & Gropas, R. (2009). "Constructing Difference: The Geopolitics of Migration and Educational Policies in Greece." *Journal of International Migration and Integration*.

Tsakloglou, P., & Cholezas, I. (2005). Education and Inequality in Greece - IZA Institute of Labor Economics. Available at: <https://www.iza.org/publications/dp/1582/education-and-inequality-in-greece>

Verdis, A. & Papatheodorou, C., (2011). "Educational Inequalities in Greece: The Distribution of Resources and Opportunities." In Education and Social Cohesion.

Αναγνώστου. (2023). «Οι έμφυλες ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση και την επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα: μπορούν τα Σχέδια Δράσης να προωθήσουν την ουσιαστική ισότητα», ΕΛΙΑΜΕΠ. Available at: <https://www.eliamep.gr/publication/%CE%BF%CE%B9-%CE%AD%CE%BC%CF%86%CF%85%CE%BB%CE%B5%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CF%83%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B5%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B1%CE%BD%CF%8E%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%B7-%CE%B5%CE%BA/>

Γαργαλιανός, Ι., (2007). Η ισότητα των φύλων στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, Επιστημονικό Βήμα, τ. 8, - Ιούνιος, Available at: https://www.syllogosperiklis.gr/old/ep_bima/epistimoniko_bima_8/03_gargalianos.pdf

Τρύφων Μαυροπαλιάς, Παιδαγωγική της ένταξης για μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και αναπηρίες.